

Η νεράιδα της γης

Μάρτιος 2008- ΤΕΥΧΟΣ 7

Σχόλιο

στο «παιδικό βιβλίο» της Φωτεινής Τσαλικογλου,

Η νεράιδα της γης

(ζωγραφιές Α.Κυριτσόπουλος)

2007, Κέδρος

Έχει περάσει πολύς καιρός από τότε που λέγαμε ως θεωρητικοί της Παιδικής Λογοτεχνίας (ΠΛ) ότι συγγραφείς που προσπάθησαν να γράψουν για ενήλικους και απέτυχαν στράφηκαν στη συγγραφή παιδικών βιβλίων. Έκτοτε και αξιολογότετοι συγγραφείς αναδείχθηκαν στον ευαίσθητο αυτό χώρο και ένα είδος μανιέρας ΠΛ με ισάριθμες ανατροπές της έχει διαμορφωθεί. Όμως ένα νέο φαινόμενο, σχετικό πάντως με το προηγούμενο αναδύεται: ενήλικοι γνωστοί και καθιερωμένοι στο χώρο τους αποπειρώνται να συγγράψουν παιδικό βιβλίο. Θα μου πείτε «τι μεμπτό σε αυτό;». Τίποτε, κάθε άλλο, αντίθετα είναι ευπρόσδεκτος οποιοσδήποτε δοκιμάζει να διανοίξει νέους δρόμους στη γραφή για παιδιά. Εκτός εάν δεν γνωρίζει τι είναι αυτή και περί τίνος λογοτεχνικού είδους μιλάμε.

Η αρχή έγινε με το Ζήνωνα της Ιουλ. Ηλιοπούλου, βιβλίο «παιδικό» το οποίο μάλιστα βραβεύθηκε και με κρατικό βραβείο. Και τώρα επαναλαμβάνεται με το Η νεράιδα της γης της Φωτεινής Τσαλικογλου. Το βιβλίο είναι καλογραμμένο, αλλά δεν είναι παιδικό. Ανήκει σε μια νεοαναδυόμενη κατηγορία που θα μπορούσε να ονομασθεί «υποθετικά παιδικά» ή «δήθεν παιδικά». Εάν ήταν δηλωμένο έτσι, δεν θα είχα καμιά αντίρρηση και ούτε θα αναφερόμουν κριτικά. Όμως μιας και ο εκδότης του (φυσικά δεν πρωτοτυπεί) δηλώνει την ηλικία του κοινού προς το οποίο απευθύνεται και το κατατάσσει –και έτσι θα προβληθεί από τις στήλες της κριτικής- στα παιδικά, εγώ οφείλω να το κρίνω ως τέτοιο.

Μέσα από τα γραπτά μου, έχω υποστηρίξει επανειλημμένα ότι η παιδική λογοτεχνία δεν πρέπει να αποσκοπεί να διατηρήσει ή να διαμορφώσει έναν αθώο παιδί-αναγνώστη. Το παιδί μυείται μέσα από αυτήν στο ρεαλισμό του κόσμου μας και ο σημερινός συγγραφέας είναι απελευθερωμένος από τις παρελθοντικές δεσμεύσεις να προστατεύει τον αναγνώστη του εν ονόματι της αθωότητάς του.

Όμως υπάρχει ένα βασικό «αλλά». Για να διηθήσει ο συγγραφέας στον κόσμο του παιδιού, θα γίνει με τον τρόπο του παιδιού και όχι με το δικό του. Μιλώντας για την παιδικότητα του παιδικού βιβλίου, είναι αδιαμφισβήτητος παράγοντας η τεχνική με την οποία μετεξελισσεται η πρόσληψη από τον ενήλικο συγγραφέα του βιώματος του παιδιού. Η παιδικότητα του παιδικού βιβλίου, κατά τον Hollindale, είναι το σημείο που πάει ο ενήλικος να συναντήσει το παιδί. Αναφερόμενη στον Hollindale, έχω γράψει: «Η παιδικότητα κάθε άλλο παρά σημαίνει την ηλικιακή φάση της προετοιμασίας του παιδιού, ώστε να ενηλικιωθεί. Η αξία της δεν συνίσταται σε όλο αυτό το σύνολο γνώσεων που μαζεύει το παιδί, ώστε να γίνει κάποτε ενήλικος, αλλά συνίσταται κυρίως σε αυτά ακριβώς τα βιώματα που τα ίδια τα παιδιά αποκομίζουν από αυτή τη φάση της ζωής τους, σημαίνει την αυτονομία των βιωμάτων αυτών σε σχέση με κάθε άλλη ηλικιακή φάση. Για το παιδί, αυτό που έχει σημασία είναι ότι έχει στο παρόν την εμπειρία να είναι παιδί, ότι κατασκευάζει τον εαυτό του ως παιδί και ότι έχει επίγνωση της παροντικής του κατάστασης». Η άποψη αυτή, την οποία εξακολουθώ να ενστερνίζομαι, δεν σημαίνει καθόλου έκπτωση των αφηγηματικών δυνατοτήτων και μυθοπλαστικών χαρακτηριστικών του κειμένου για παιδιά, σημαίνει όμως τον κόπο να μάθει να τα χρησιμοποιεί έτσι ο συγγραφέας ώστε να διαβάζονται από το παιδί.

Και για να γίνω πιο συγκεκριμένη με το βιβλίο Η νεράιδα της γης: Φυσικά και στο παιδί μπορείς να κάνεις λόγο για τον πλανήτη-γη που σιγά-σιγά ή ταχέως τείνει προς την καταστροφή του. Έχει γίνει επανειλημμένα στο παιδικό βιβλίο. Επίσης μπορείς να του μιλήσεις για την έννοια της αλλαγής και της σταθερότητας. Όμως πραγματικά αναρωτιέμαι πώς θα καταφέρει ένας συγγραφέας να συγκινήσει το μικρό αναγνώστη, με την έννοια της φθοράς, της μετάβασης από τη σταθερότητα στην αλλαγή και αντίστροφα, που διέπουν το σύνολο του βιβλίου της Τσαλικογλου. Δεν βρήκα τον τρόπο και δεν τον βρήκε ούτε η συγγραφέας. Η νεράιδα της δεν την βοήθησε, είναι ένας προσχηματικός διαμεσολαβητής στο παιδί, αλλά ουσιαστικά απευθύνεται στον ενήλικο αναγνώστη. Η ηρωίδα της έχει μια αρρωστημένη προσκόλληση και αντίδραση στην έννοια της αλλαγής και περισσότερο αντιπροσωπεύει και πάλι τον ενήλικο που χτυπιέται από την αστάθεια των δικών του επιλογών ζωής και της επιβεβαίωσης του τυχαίου που του επισυμβαίνει. Το παιδί της ηλικίας της ηρωίδας βιώνει την εμπειρία των αλλαγών –ίσως μάλιστα τη βιώνει απορροφώντας την. Το τυχαίο μπορεί και το ζει, γίνεται μέρος του παιχνιδιού του και σίγουρα δεν αναπτύσσει αυτή την αναδρομική ματιά της ενήλικης η οποία έχει αποκτήσει πια τα δικά της παιδιά με την οποία κλείνει το βιβλίο. Ακριβώς για να επισφραγίσει το γεγονός ότι απευθύνεται στον ενήλικο αναγνώστη.

Θα με ενδιέφερε και μένα πράγματι πολύ να δω με ποιο τρόπο αυτά τα ενδιαφέροντα σημεία που διατρέχουν την αφήγηση της Τσαλίκουλου γίνονται αφήγηση για παιδιά. Μερικές από τις δοκιμασμένες και συμβατικές μεθόδους του παιδικού βιβλίου δεν είδα να τις χρησιμοποιεί σαν άπειρη στην παιδική λογοτεχνία συγγραφέας. Πού είναι το παιχνίδι πραγματικότητας και φαντασίας; Πού είναι εν γένει το παιχνίδι, συμβολικό, πραγματικό, λεκτικό; Γιατί, ενώ χρησιμοποιεί την καθιερωμένη σύμβαση του αίσιου τέλους στο βιβλίο, το κάνει με τόσο αδέξιο τρόπο; Πώς στα ξαφνικά σώθηκε η γη; Έπειτα αυτή η αφέλεια της παιδικής ζωγραφικής με την οποία διανθίζεται το κείμενο μήπως μαρτυρεί περισσότερο την αφέλεια ενός εικονογράφου που μπαίνει στο χώρο του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου με συγκλονιστικές εξελίξεις διεθνώς τις οποίες όμως αγνοεί;

Η νεράιδα της γης θα μπορούσε να είναι ένα αξιοπρεπές βιβλίο, εάν η συγγραφέας του ήξερε ποιος είναι ο αποδέκτης του. Θα μπορούσε να είναι εξίσου ο ενήλικος και το παιδί, αλλά τότε την προτεραιότητα στους τρόπους ανάγνωσης έχει το παιδί. Θα μπορούσε να είναι μόνο ο ενήλικος και τώρα δεν θα με απασχολούσε εμένα. Θα μπορούσε να είναι μόνο το παιδί. Αλλά δεν είναι, παρόλο που υποτίθεται πως είναι.

Οι ενήλικοι συγγραφείς που επιχειρούν, πιθανώς με τις καλύτερες των προθέσεων, να γράψουν παιδικό βιβλίο πρέπει να το κάνουν με τη μεγαλύτερη σοβαρότητα, ακόμη και από αυτούς που απευθύνονται σε ενήλικους αναγνώστες.

Όταν ο Anthony Browne έγραφε και εικονογραφούσε το βιβλίο του Ο μπαμπάς μου (Παπαδόπουλος, 2001), μολονότι για νήπια, μελέτησε (και μελετούσε) το παιδί και τους τρόπους να απευθύνεται σε αυτό, ώστε να μπορέσει να μεταφέρει στη δική του γλώσσα τα αισθήματα αγάπης για τον πατέρα. Πολύ συχνά ένα πολύ απλό θέμα μπορεί να γίνει ένα εξαιρετικό βιβλίο. Το παιδί αγαπάει το μπαμπά του και τον φαντάζεται δυνατό, ατρόμητο, νικητή στους αγώνες, πρώτο κολυμβητή, αλλά και χαρωπό, τρυφερό, αξιο χορευτή. Αυτές οι πολύ καθημερινές εμπειρίες, στιγμές του μικρού παιδιού γίνονται στο βιβλίο του Browne με ταυτόχρονη λεκτική και εικονιστική μεταφορά κατά τρόπο αντιληπτό από το μικρό αναγνώστη, με χιούμορ, με διακειμενικές αναφορές εύληπτες από το μικρό παιδί παρά την ελάχιστη αναγνωστική του εμπειρία, με προσωπικές νύξεις στη μυθολογία του συγγραφέα. Η δυσκολία που ενυπάρχει στο βιβλιαράκι αυτό γίνεται, ακριβώς επειδή μελέτησε βαθιά ο συγγραφέας τον αποδέκτη του, αφορμή για να προκληθεί το ενδιαφέρον του παιδιού αναγνώστη και κυρίως για να αποκτήσει σαφήνεια το αίσθημα αγάπης για το δικό του πατέρα.

Το παράδειγμα αυτό είναι ένα από τα πολλά που θα μπορούσα να αντλήσω από τα ξένα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία και που μαρτυρούν ότι η υπόθεση της συγγραφής για παιδιά χρήζει σοβαρότητας. Θα το πω πολύ απλά και με όλο το σεβασμό προς τους νεοεισερχόμενους συγγραφείς στην ΠΛ, παρά το νουθετικό μου τόνο: εάν θέλετε να γράψετε παιδικό βιβλίο, παρακαλώ μελετήστε προηγούμενως πολύ. Μελετήστε τα παιδιά και μελετήστε τα βιβλία τους. Δεν είμαστε πια παιδιά και δεν μπορούμε να αντλήσουμε κατευθείαν από μια συγκεχυμένη, ωραιοποιημένη, ξεχασμένη εμπειρία που είχαμε όταν ήμασταν παιδιά. Είναι παρωχημένο να γράφουμε για παιδιά, γιατί είναι εύκολο. Δεν ενδιαφέρει, τουλάχιστον όχι την παιδική λογοτεχνία, να ανακαλύψουμε το παιδί που ως ενήλικοι κρύβουμε μέσα μας. Είναι πολύ σοβαρό να μελετήσουμε πρώτα το πραγματικό παιδί και μετά εάν μπορούμε, εάν γνωρίζουμε, εάν δεν ντρεπόμαστε να μιλήσουμε σ' αυτό και μ' αυτό.

Μένη Κανατσούλη, Καθηγήτρια ΑΠΘ